

Rondhangende jongeren

Auteurs:

drs. J.J. Noorda en drs. R.H. Veenbaas
Vrije Universiteit, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek

Betrokken Officier van Justitie:

mw mr drs P.H. van der Valk-van Ginneken
Arrondissementsparket Almelo

Publicatiejaar: 2006

Basisfeiten

Aard van het probleem

Voor tieners en jongeren staat bij rondhangen in de openbare ruimte de ontmoeting met leeftijdsgenoten voorop. Lichamelijke beweging is daarnaast ook belangrijk, maar krijgt voor een deel een ander karakter dan in de kindertijd. Het is de leeftijd van opkomend assertief gedrag, van tonen wat je lichamelijk kunt. Indruk maken op de andere sekse is daarvan een onderdeel.

Hoewel dit uitdagende gedrag van alle tijden is en hoort bij de ontwikkelingsfase van onder andere beginnend partnerzoekgedrag, kan het soms als overlast worden ervaren. Jongeren zijn vaak laat op, nemen radio's en ghettoblasters mee en kunnen zo nu en dan gillen en schreeuwen. Brommers en scooters kunnen een extra bijdrage leveren.

Het rondhangen van jongeren is misschien nog het beste te omschrijven door aan te geven wat het niet is. Het heeft in de meeste gevallen weinig met echte criminaliteit te maken

Wel kan er sprake zijn van één of enkele jongeren in een groep, die het criminele pad op dreigen te gaan en die andere jongeren mee kunnen slepen, maar een meerderheid vormen die zelden of nooit. Echte 'jeugdbendes' bestaan uit wat oudere jongeren, die wel wat anders te doen hebben dan rond te hangen bij een lantaarnpaal.

Rondhangen kan leiden tot hinder en overlast voor omwonenden en passanten. Het heeft dan veelal betrekking op zaken als geluidsoverlast, vervuiling, vernielingen en zo nu en dan een heftige woordenwisseling tussen jongeren en omwonenden. Verderop gaan we hier gedetailleerder op in.

Jongeren zelf vinden de klachten vaak overdreven. Ze ervaren dat volwassenen hen niet of nauwelijks durven aanspreken en zouden dat laatste graag willen, 'maar dan op een normale manier.' Een veel gehoorde klacht van hun kant is verder dat er niets voor ze te doen is en dat ze overal worden weggestuurd. Waar ze ook gaan zitten, binnen no-time beginnen de omwonenden weer moeilijk te doen. In sommige gevallen is dat terecht, zoals ze zelf ook wel eens toegeven. De zelfregulerende kracht van een groep blijkt vaak niet sterk genoeg om overlast te voorkomen. Maar jongeren hebben vaak het gevoel niet serieus genomen te worden.

Volwassenen voelen zich bedreigd en in hun privacy aangetast. De televisie is af en toe onverstaaanbaar en er valt naar hun idee nauwelijks meer een gesprek te voeren. Soms komt een geïrriteerde omwonende naar buiten en vraagt al dan niet schreeuwend om rust. Maar meestal wordt er naar de politie of gemeente gebeld met het dringende verzoek een einde te maken aan de overlast van die 'rotjongens'. Het lijkt erop dat jong en oud elkaar nog niet zo heel lang geleden in evenwicht hield in een netwerk van sociale controle. Nu is het vaak: ieder voor zich en God voor ons allen. Jongeren treffen niet meer een hele gemeenschap tegenover zich - inclusief hun eigen ouders - maar toevallige en in zekere zin ook anonieme volwassenen, die op een betrekkelijk onverwacht moment door het lint gaan. Volwassenen hebben na een lange dag werken behoefte aan rust in een omgeving met alle moderne comfort. Dat laten ze zich niet ontnemen. De tolerantie van volwassenen ten

opzichte van jongeren is afgenomen. Dat lijkt nog het meest het geval te zijn in wijken met woningen, waar een flinke som voor is neergeteld. En tegenwoordig is er voor alles een klachtlijn: je lost zaken niet meer zelf op, maar belt om je beklag te doen.

Een ander thema, dat tegenwoordig veel in de media opduikt en vaak met rondhangen wordt geassocieerd, vormt de toename van geweld in de maatschappij. De indruk bestaat dat uitbarstingen van geweld op straat onder groepen van jongeren die op straat rondhangen slechts in beperkte mate voorkomen. Vaak gaat het bij dit soort incidenten om uit de hand gelopen, heftige uitingen van lichamelijke agressie van één of enkele jongemannen, die al eerder met de politie in aanraking zijn geweest, in de anonieme context van uitgaansleven, winkelcentra en openbaar vervoer. Met name in het weekeinde als er sprake is van overmatig gebruik van alcohol en soms ook andere stimulerende middelen, is er tegenwoordig kans op dit soort explosief geweld. Met rondhangen heeft dit type geweld zo goed als niets te maken.

Dit algemene beeld vereist echter nader nuancering.

In de eerste plaats is er sprake van een enorme diversiteit aan groepen in het straatbeeld.

Deze groepen zijn bijvoorbeeld onder te verdelen naar de mate van maatschappelijk onacceptabel gedrag.

Sinds 2004 is er in kringen van de politie de zogenaamde shortlistmethode geïntroduceerd die een nader onderscheid maakt in zwaarte van de groep al naar gelang hun gedrag (Ferweda en Kloosterman, 2004; Van Amersfoort en Van Heerwaarden, 2005; Noorda en Veenbaas, 2000; Noorda, 2003):

1. Aanvaardbare jeugdgroep

Het gaat hierbij om jongeren die zich in groepen begeven, maar zich gedragen binnen de normen die de sociale omgeving stelt. Zij veroorzaken geen hinder of overlast.

2. Hinderlijke jeugdgroep

Deze groep hangt rond in de buurt, is af en toe luidruchtig en trekt zich niet zoveel aan van de omgeving. Soms loopt het uit de hand, maar de schermutselingen zijn snel in de kiem te smoren en vaak meer toeval dan gepland. Incidenteel maken deze jongeren zich schuldig aan vernielingen. Over het algemeen is het een groep die nog voldoende 'autoriteitsgevoelig' is en aangesproken kan worden op hun gedrag.

3. Overlastgevende jeugdgroep

Deze groep is meer nadrukkelijk aanwezig. Ze kunnen af en toe provocerend optreden, vallen omstanders wel eens lastig (uitschelden of intimideren), vernielen regelmatig allerlei zaken en laten zich veel minder gelegen liggen aan andere mensen. Ze zijn ook minder goed te corrigeren. Ook de 'lichtere' vormen van criminaliteit waar ze zich aan schuldig maken wordt doelbewust gepleegd en ze zijn ook meer bezig om te zorgen dat ze niet gepakt worden.

4. Criminele jeugdgroep

Deze groep bestaat (in ieder geval gedeeltelijk) uit jongeren die op het criminele pad zijn geraakt. Ze zijn al vaker met de politie in aanraking gekomen. Kenmerkend voor dergelijke groepen is dat ze meer en meer criminaliteit plegen voor het financiële gewin (ze verdienen er geld mee). De feiten zijn ook 'ernstiger'. Ze schrikken ook niet terug voor het gebruik van geweld.

Deze typologie van groepen heeft vaak betrekking op de kern van deze groepen. In de praktijk is vaak sprake van een mix van verschillende categorieën van jongeren.

Met die aantekening kunnen we opmerken dat hinderlijke groepen vaak buurtgebonden zijn en overlastgevende groepen in iets mindere mate. Dit laatste type groep bestaat gemiddeld wat langer (twee tot vier jaar) en heeft relatief ook een wat vastere samenstelling. Criminele groepen hebben nogal eens een grotere actieradius – soms zelfs regionaal of landelijk.

In grootstedelijke buurten met achterstandsproblematiek komen de vier typen groepen vaak allemaal voor. Criminele groepen zijn vaak etnisch gemengd of volledig allochtoon (Marokkaans, Turks of Antilliaans).

Hier kunnen de spanningen ook een etnische component hebben. Oudere buurtbewoners van autochtone afkomst voelen zich niet meer thuis in de buurt en hebben weinig begrip voor het groepsgedrag van allochtone jongeren die veel meer op straat rondhangen dan autochtone leeftijdsgenoten en minder aan het verenigingsleven deelnemen. Het aantoonbare tekort aan vrijetijdsaanbod, bijvoorbeeld op het gebied van jongerenwerk en laagdrempelige sportbeoefening, speelt hierin ook een rol. Een navrant voorbeeld vormen de recente spanningen in de Amsterdamse Diamantbuurt.

Op het platteland en in kleinere steden zijn ook veel rondhangende jongerengroepen, maar vooral van het aanvaardbare en hinderlijke type en daarnaast ook het overlastgevende type. Bij overlastgevende groepen is nogal eens sprake van overmatig alcoholgebruik en/of druggebruik. In sommige kleinere steden met vanouds veel sociale controle kan overmatig druggebruik naast drank deel gaan uitmaken van de jongerencultuur met alle ongewenste gevolgen van dien (verslaving, handel, overlast en criminaliteit). Voorbeelden zijn visserplaatsen rond het IJsselmeer, zoals Volendam en Urk.

In stedelijke buurten met veel Moslim-jongeren speelt deze vermenging van straatgedrag en overmatig drugs- en drankgebruik een minder grote rol, omdat deze jongeren over het algemeen minder gebruiken dan autochtone jongeren. Een relatieve uitzondering vormt hun softdrugsgebruik, dat in groepsverband ook voor de nodige overlast kan zorgen en ook als roesmiddel kan dienen bij criminele acties. Geconstateerd moet echter worden dat deze jongeren ook op het gebied van drankgebruik de laatste jaren met een 'inhaalslag' bezig zijn.

Een typerend verschijnsel voor het platteland vormt groepsvorming rond caravans en keten. Jongeren hokken in de vrije tijd samen in een caravan op het erf van een bevriende boer of in het bos. Overmatig alcoholgebruik komt daarbij vaak voor.

In de tweede plaats komen vooral de laatste jaren ook uitbarstingen tussen groepen jongeren voor. Dat kan te maken hebben met oplopende inter-etnische spanningen in de samenleving. Het was altijd al opvallend dat etnische groepen in het vrijetijdscircuit minder gemakkelijk mengden dan op school. Recente gebeurtenissen als 11/9 en de moord op Van Gogh hebben dat nog meer zichtbaar gemaakt. Een actuele vraag is in hoeverre dit te maken heeft met radicalisme onder allochtone en autochtone groepen. Wat de allochtone groepen betreft hebben radicale ideeën vooral een voedingsbodemp onder Marokkaanse jongeren. Professionals van jongerenvoorzieningen schatten in dat misschien de helft van de Marokkaanse jongeren momenteel radicale ideeën wel spannend vindt, wat overigens niet betekent dat ze deze ook aanhangen. Terroristische bewegingen lijken ook eerder te werven onder jongeren met een wat betere opleiding dan onder straatjongeren. Wel is een groot probleem onder straatgroepen dat ze weinig binding voelen met de Nederlandse samenleving en dit gebrek aan binding kan wel een voedingsbodemp vormen voor radicale uitingen.

Onderzoek onder de overwegend autochtone Lonsdale-jongeren die vaak als rechts-extremistisch worden beschouwd, laat zien dat slechts 5% van hen behoort tot een harde kern met echt rechts-extremistische opvattingen. De rest bestaat uit meelopers die vrijwel ongevoelig zijn voor rechts-extreme propaganda. Wel is het dragen van rechts-extreme symbolen en het bezigen van extreem-rechts taalgebruik een kenmerk geworden van een deel van de autochtone jeugdcultuur. Deze jeugdcultuur manifesteert zich verspreid over het hele land, maar concentreert zich vooral in kleinere steden en dorpen en op VMBO-scholen. Mede onder invloed van dit soort ontwikkelingen vinden er soms heftige confrontaties plaats tussen allochtone en autochtone groepen, waarbij agressie nu eens van de ene en dan weer van de andere zijde komt. Conflicten gaan doorgaans om macht: macht op straat, over meisjes, over het gebruik van openbare ruimte, over de dansruimte op grote feesten of over de toegang tot het jongerencentrum (AIVD, 2005; Marcouch, 2005).

Omvang

Over de omvang van het probleem van overlast rond hangplekken zijn geen landelijke cijfers beschikbaar. Wel is het een probleem dat in bijna elke Nederlandse gemeente voorkomt. Dat komt naar voren in een publicatie van het Sociaal Cultureel Planbureau (1999) over lokaal jeugdbeleid. Zie ook de publicatie 'Hangplekken, een nieuwe rage? Handleiding voor jongerenontmoetingsplekken en jeugdbeleid' (2000).

Een globale indicatie van het aantal hinderlijke, overlastgevende of criminele groepen is dat in de grote en middelgrote steden op de ongeveer 5.000 inwoners één van deze groepen voorkomt. De verhouding tussen deze drie typen groepen is ongeveer 7: 2 : 1 (Slort en Ligteringen, 2005; Gemeente Leeuwarden, 2004).

Daders

Lijst met veel voorkomende klachten

Hinder en overlast die het gevolg zijn van rondhangen hebben betrekking op zaken die op het eerste gezicht niet zo spectaculair lijken, maar bij elkaar opgeteld toch tot irritatie kunnen leiden.

Een lijstje met veel voorkomende klachten ziet er als volgt uit:

- geluidsoverlast: brommers, ghettoblaster, geschreeuw
- vervuiling: glas en andere rommel worden niet in de prullenbak gedeponerd en achteraf ook niet opgeruimd.
- vernielingen en graffiti: zulke vernielingen betreffen bijvoorbeeld speeltoestellen van kinderen of van straatmeubilair. Ze worden soms aangericht door concurrerende groepen. Openbare gebouwen en muren worden beklad.
- laat rondhangen: jongeren gaan soms door tot diep in de nacht.
- versperren van de weg: van een groep gaat een dreigende werking uit. Het winkelende publiek, bewoners die hun tuinpad versperd zien of bezoekers van een gebouw waarbij wordt rondgehangen, voelen zich bedreigd of blijven weg.
- oneigenlijk gebruik: jongeren nemen bijvoorbeeld een speelplek van kleine kinderen in bezit.
- belemmering van privacy: jongeren die op een woonerf rondhangen 'kijken het eten uit je mond' of maken conversatie en tv-gebruik op normale sterkte onmogelijk.
- gebruik van alcohol en drugs: in het zicht van iedereen nuttigen jongeren alcohol en roken softdrugs. Sommige volwassenen ergeren zich aan verkeerde voorbeeldwerking.
- agressie en gebrek aan aanspreekbaarheid: de jongeren zijn soms moeilijk aanspreekbaar op hun gedrag. Volwassenen die kritiek uiten worden wel eens onthaald op verbale agressie, in de trant van 'we weten waar je auto staat'. Ook komen jongeren afspraken die bijvoorbeeld met de politie zijn gemaakt niet altijd na.

Slachtoffers

Zie: Daders

Situaties

Een typologie van hangplekken

Hangplekken en ontmoetingsplekken zijn er in soorten en maten, waarbij op sommige plekken wel sprake is van overlast en op andere plekken niet. Voor een indeling van hangplekken is de volgende typologie handig voor gemeentelijk beleid en voor lokaal veiligheidsbeleid. Hoe meer sterren hoe meer aandacht van politie en gemeente vereist.

Eén ster: 'natuurlijke' ontmoetingsplekken

Het gaat hier om de 'gewone' hangplekken overal in de gemeente: trapveldjes en andere 'natuurlijke' ontmoetingsplekken. De gemeente hoeft ze niet speciaal aan te wijzen; het is wel nodig ze in beeld te houden. Wel wat extra aandacht vereisen dergelijke hangplekken in winkelcentra, bij sporthallen, voor fritestenten enz. Sommige volwassenen hebben er baat bij, anderen ondervinden er misschien hinder van. Goede afspraken zijn daarom noodzakelijk.

Twee sterren: Officiële hangplekken

Het betreft hier herkenbare, officiële en beheersbare plekken met behoorlijke concentraties jongeren (vanaf ongeveer tien tot vijftien), die voor het merendeel bekend zijn bij omwonenden of instanties. De jongeren veroorzaken zo nu en dan overlast. Hier zijn wel wat extra voorzieningen nodig, zoals een bankje, verlichting en eventueel een overdekte voorziening.

Drie sterren: Ernstige overlast

Bij deze plekken is sprake van zodanige overlast dat hangjongeren er niet meer worden geduld. Op dergelijke lokaties onderneemt de gemeente niets, maar worden jongeren door de politie direct weggestuurd. Het is wel van groot belang dat er een alternatieve plaats is waar die groepen naar toe kunnen of zelfs opgevangen kunnen worden.

Jongeren en gemeentelijk beleid

Vanuit een oogpunt van gemeentelijk beleid met betrekking tot ontmoetingsplekken kan onderscheid worden gemaakt tussen de volgende typen groepen van jongeren:

Groepstype 1: 'Weinig of niets aan de hand'

Jongeren ontmoeten elkaar op een plek en op een wijze die ze zelf gekozen hebben en zijn daar tevreden over. De plek is op zichzelf geschikt. Kleine irritaties of onvolkomenheden kunnen worden opgelost door een prullenbakje of een paar doelpaaltjes en enkele basisafspraken, bijvoorbeeld over het tijdstip waarop het rustig moet zijn.

Groepstype 2: 'Jongeren vervelen zich'

Jongeren komen samen op een plek, die voor hen weinig uitdaging biedt en ook niet zo geschikt is. Ze hebben het gevoel dat er voor hen niks te doen is en dat ze overal worden weggestuurd of weggekeken. Maar het zijn geen jongeren die veel problemen hebben. Het is belangrijk samen met hen naar een oplossing te zoeken in de vrijetijdssfeer. Die oplossing kan bestaan uit een nieuwe ontmoetingsplek, het verbeteren van een huidige ontmoetingsplek, maar ook uit andere activiteiten of uit een combinatie van beiden. Om te voorkomen dat dergelijke voorzieningen een aanzuigende werking hebben op negatief groepsgedrag moeten huisregels gelden in de voorzieningen en op basis van contact en gezamenlijke activiteiten met buurtbewoners voor elkaar aanspreekbaar te zijn bij voorvallen.

Jongerenwerkers en 'wijkagent' zijn belangrijk voor de begeleiding.

Groepstype 3: 'Jongeren met risicogedrag'

Jongeren kunnen elkaar ook opzoeken, omdat ze willen experimenteren met hetzelfde type risicogedrag of omdat ze op een andere manier beginnende problemen vertonen: overmatig gebruik van alcohol of andere middelen, vandalisme, dreigend gedrag naar voorbijgangers. Het zijn allemaal zaken die in andere groepen ook wel eens voorkomen, maar het gaat om de mate waarin. Wie contact met de jongeren legt, komt al snel tot de conclusie dat er meer aan de hand is, in ieder geval bij een deel van de groep: problemen thuis, problemen op school en zelfs invloed van het criminele circuit. Andere jongeren uit de groep zijn te beschouwen als 'meelopers' of hangen er maar zo'n beetje bij. Het is niet eenvoudig voor een dergelijke groep een afgerond recept te geven. Het is in ieder geval duidelijk dat voor zo'n groep een gezamenlijke aanpak nodig is, die niet op de schouders van één instelling kan rusten. Voor dergelijke groepen en ook individuele jongeren die buiten de boot dreigen te vallen is de laatste tijd een interessante werkvorm in ontwikkeling: een wijkjongeren netwerk 12+.

Recente ontwikkelingen

In de grote steden is inmiddels bewezen dat het creëren van officiële jongerenontmoetingsplekken gericht op één bepaalde groep niet werkt. De openbare ruimte is hier eenvoudigweg niet door één groep te claimen. Het gaat er hier meer om plekken in de openbare ruimte zo in te richten dat deze aantrekkelijk zijn voor jongeren: een pleintje en een veldje met een sportgelegenheid en een paar bankjes waar jongeren naar hartelust een balletje kunnen trappen of skaten. Daarnaast zijn er tal van straathoeken en pleintjes die als informele ontmoetingsplek voor jongeren dienst doen; de overheid en instanties komen hier allen te pas als er sprake is van regelmatige overlast. De politie en bijvoorbeeld ook het jongerenwerk proberen dan afspraken te maken met de groep, omwonenden en andere betrokkenen, en op de naleving toe te zien.

Op het platteland en in kleinere steden bestaat vaak een grotere diversiteit aan oplossingen. Een voorziening als een half open container voor een bepaalde groep in samenspraak met dorp of buurt kan hier nog als oplossing functioneren. Maar ook daar verdient het de voorkeur aan plekken in de openbare ruimte te werken zoals trapveldjes die voor meerdere groepen van jongeren kunnen functioneren.

Rond caravans en keten op het platteland en in kleinere steden is vaak sprake van een gedoogbeleid. De politie gedooft dat jongeren op dergelijke informele ontmoetingsplekken samenkomen, min of meer in de privé-sfeer. Het jongerenwerk heeft ongeveer dezelfde houding: gedogen zonder er verantwoordelijkheid voor te kunnen nemen, tenzij zo'n voorziening over een breed draagvlak beschikt in het hele dorp en mede door volwassenen in de gaten wordt gehouden.. Maar men oefent zonodig wel enige druk uit op de volwassen omgeving van de jongeren om een oogje in het zeil te houden. Wanneer er sprake is van excessen en overlast in de openbare ruimte leidt dit vaak tot opheffing van de voorziening.

Mogelijke vormen van aanpak

Civielrechtelijke, bestuursrechtelijke en strafrechtelijke maatregelen

Recent is de discussie geopend over de mogelijkheid jongerengroepen die overlast veroorzaken in een woonomgeving aan te pakken via strafrechtelijke en bestuursrechtelijke maatregelen naar analogie van de Anti Social Behaviour Act in Engeland.

Het individueel straatverbod is zo'n middel, waarbij een jongere die overlast veroorzaakt verboden wordt zich op te houden in een nader te omschrijven aantal straten of pleinen in het kader van een strafrechtelijk vonnis of in het kader van een bestuursrechtelijke uitspraak als alle andere mogelijkheden van aanpak zijn uitgeput. Gezien al dat voorbehoud lijkt het uitvaardigen van individuele straatverboden een moeizame zaak. Het realiseren van een reeks afspraken tussen vertegenwoordigers van lokale jongerenvoorzieningen en jongeren in de vorm van een sociaal contract op vrijwillige basis al dan niet met ouders en omwonenden erbij lijkt dan gemakkelijker te regelen.

Een voorbeeld van een reglement met afspraken rond het gebruik van een ontmoetingsplek is afkomstig uit de gemeenten Renkum, Nijmegen en stadsdeel De Baarsjes in Amsterdam-West. De afspraken die met de jongeren worden gemaakt moeten worden onderschreven door de gemeente, politie, jongerenwerk, buurtbewoners, ambulante jeugdhulpverlening en de jongeren. De belangrijkste regels zijn dat er 's avonds na tien geen herrie meer mag worden gemaakt, dat er geen rommel wordt achtergelaten, dat openbare dronkenschap niet kan en dat de opiumwet onverkort van toepassing is. Een systeem van waarschuwingen eventueel gevolgd door sancties, moet als instrument dienen om overlast te kunnen beperken. In geval van blijvende overlast worden de voorzieningen verwijderd en wordt de groep weggestuurd. Een ontmoetingsplek moet immers worden verdiend.

Gedragbeïnvloeding

Een wijkjongeren netwerk 12+

Een wijkgericht netwerk individuele begeleiding richt zich vooral op de jeugd, die aan de zorgstructuur rond scholen dreigt te ontsnappen.

Van de 12+ leeftijd is dat vooral de straatjeugd, maar het kan ook om bijvoorbeeld meisjes gaan, die zich thuis in een geïsoleerde of spanningsvolle positie bevinden. In een dergelijk netwerk nemen vaak de volgende partijen deel: politie, jongerenwerk, tienerwerk, afdeling leerplicht, jeugdhulpverlening/Bureau Jeugdzorg, straathoekwerk/ambulant jongerenwerk en arbeidstoeleiding. In grote gemeenten zijn daar soms nog mentoren en een zakgeldproject (voor de risicojeugd tot 15 jaar) of individuele trajectbegeleiders (voor toeleiding naar werk of beroepsgerichte opleiding voor jongeren vanaf 16 jaar) aan toegevoegd.

Ook hier is de lokale overheid verantwoordelijk voor de coördinatie, die kan worden uitgeoefend door een leerplichtambtenaar, maar ook door een jeugdhulpverlener. Politie en leerplicht zijn belangrijke aanmelders van jongeren, maar ook andere partijen kunnen jongeren op de agenda zetten. De leerplichtambtenaar is bovendien een belangrijke schakel tussen 'straat' en onderwijs. Dat is vooral in de leeftijd van het voortgezet onderwijs belangrijk, omdat leerlingen dan naar alle kanten uitzwermen.

Recentelijk worden dergelijke wijknetwerken 12+ ingezet voor de organisatie en uitvoering van de groepsaanpak van overlast en criminaliteit. Dit is een aanpak waarbij politie samen met voorzieningen van lokaal jeugdbeleid zoals jongerenwerk, leerplichtzaken en wijkbeheer, maar soms ook justitie, heel praktisch opvallende straatgroepen gezamenlijk aanpakken. Voorbeelden hiervan vormen de netwerken 12+ in Amsterdam-West, maar ook uit Utrecht, Rotterdam, Elburg en vele andere plaatsen in ons land.

De eerder genoemde indeling in hinderlijke, overlastgevende en criminele groepen kan hierbij een belangrijke rol spelen.

Situationele preventie

Ruimte voor jongeren

In veel plaatsen in Nederland, zowel dorpen als steden, is de 'vrije' ruimte volgebouwd. Iedere vierkante centimeter heeft als het ware een eigen bestemming gekregen. Met de leefruimte van kinderen is nog wel enigszins rekening gehouden, maar jongeren zijn als het ware de openbare ruimte 'uitgeprogrammeerd'.

Architecten en planologen mogen er wel eens rekening mee gaan houden dat kinderrijke buurten binnen afzienbare tijd buurten met veel tieners en jongeren zullen worden.

Communicatie met jongeren

Maar ook als we wel die ruimte voor jongeren van te voren inplannen, blijft het belangrijkste: contact met jongeren zelf. Ga er nooit van uit dat wensen van jongeren wel bekend zijn, maar check ze af. Is een ontmoetingsplek echt hun wens, of zijn ze meegegaan in een plannetje van volwassenen of een vage toezegging van een wethouder?

Langzamerhand zijn er een aantal regels ontwikkeld in de communicatie tussen jongeren en volwassenen. We noemen er drie.

1. Neem jongeren serieus. Veel problemen ontstaan omdat jongeren zich niet echt serieus voelen genomen. **Respect** is daarbij belangrijk. Toon respect voor jongeren, dan krijg je het ook terug. Respect betekent ook een basis creëren voor een houding van geven en nemen over en weer. Het is belangrijk bij problemen niet te gaan schreeuwen, maar de problemen op een rustige manier uit te praten, zodat gezamenlijk naar een oplossing kan worden gezocht.
2. Spreek jongeren niet aan als min of meer 'anonieme' vertegenwoordiger van een groep, maar **persoonlijk**, liefst bij de naam. Jongeren voelen zich dan betrokken en worden ook niet onbedoeld gedwongen om het gedrag van andere groepsleden uit naam van de groepseer te verdedigen. Jongeren kunnen nu eenmaal zeker in een openbare ruimte geen optimale

controle op elkaar uitoefenen, omdat er vaak rivaliteit bestaat tussen verschillende groepen. kan bestaan tussen Dat neemt niet weg, dat een groep zeker één of meer groepsleden als vaste woordvoerders of contactpersonen voor overleg kan aanwijzen, mits deze laatsten ook weer persoonlijk worden aangesproken.

3. Maak concrete **afspraken** met jongeren over het beheer van de ontmoetingsplek (Zie civielrechterlijke, bestuursrechterlijke en strafrechterlijke maatregelen).

Communicatie met omwonenden en mediation

Het betrekken van omwonenden bij het realiseren van een ontmoetingsplek begint vaak vanuit een negatief startpunt. Omwonenden hebben last van jongeren en willen eigenlijk alleen maar dat de jongeren verdwijnen of zich rustig houden. Het moet nu maar eens afgelopen zijn met lawaaioverlast, versperren van de weg en gebrek aan aanspreekbaarheid. We zijn hier in het eerste hoofdstuk van dit boek uitgebreid op ingegaan. We hebben daar ook geconstateerd, dat de tolerantie van volwassenen tegenover rondhanggedrag van jongeren lijkt af te nemen. Het is de keerzijde van een zich steeds meer individualiserende samenleving, waar oud en jong vooral ongestoord hun eigen gang willen gaan, zonder al te veel rekening te hoeven houden met anderen.

Dat neemt niet weg, dat ook volwassenen die wel begrip hebben voor deze jongeren, soms terecht constateren dat er een onhoudbare situatie dreigt. Een buurvrouw die op een positieve manier betrokken was bij een hanggroep die overlast gaf, verwoorde het als volgt:

"Het is gewoon veel te gehorig. Ik bedoel, als hier een groep van 10 of 20 jongeren staat, dat kan gewoon helemaal niet. Er moet gewoon een plek zijn waar ze èn meer ruimte hebben èn gewoon hun eigen gang kunnen gaan ... Maar ik denk dat het aantal jongeren alleen maar toe gaat nemen en het probleem alleen maar groter wordt en dan ... op een gegeven moment escaleert 't." **(1)**

Jongeren brengen nogal eens naar voren, dat niemand gewoon met ze praat, en dat er alleen maar geschreeuwd wordt of naar de politie gebeld. Maar ook volwassenen die wel de moed hebben om jongeren aan te spreken op hun gedrag, komen wel eens van een koude kermis thuis. Dezelfde buurvrouw zegt dan:

"Kijk, dan vragen ze aan mij of ik een beetje toezicht wil houden. Heb is dus gezegd, dat ik dat zou doen, maar als er een man of 20 staat, ja, wat moet ik daar tegen doen?"

Als ik dan netjes wat vraag dan is het van, hé, sodemieter op, ik weet waar je woont, ik kom wel eens langs." **(2)**

Of volwassenen constateren, dat er als dank voor enkele kritische opmerkingen de volgende dag enkele krassen op hun pas afbetaalde auto zijn verschenen en houden voortaan hun mond. De beste ervaringen zijn van volwassenen die op een respectvolle wijze met jongeren communiceren en laten merken dat ze mee willen denken over een goede oplossing. Dat wordt door jongeren op prijs gesteld. Jongeren hebben dan ook de gelegenheid naar voren te brengen dat ze nergens kunnen staan en dat ze overal worden weggestuurd. In principe ontstaat zo een basis, om gezamenlijk met verschillende partijen naar een oplossing te zoeken.

De beste manier om een gesprek met omwonenden aan te gaan betreft in ieder geval een positieve inzet van de gemeente en andere betrokkenen, liefst uitgedragen door een burgemeester of wethouder persoonlijk. Het is belangrijk dat een dergelijke 'gezagdrager' geen vrijblijvende houding aanneemt, maar bereid is de volwassenen ook aan te spreken op hun verantwoordelijkheid voor een goed leefklimaat voor de jeugd.

Het organiseren van een eerste gesprek moet in een zo vroeg mogelijk stadium gebeuren. Wat voor jongeren geldt, geldt ook voor omwonenden: ze vinden het belangrijk, dat er serieus naar hun verhaal wordt geluisterd, zeker als het één en ander van hun incasservermogen zal worden gevraagd. Misschien zal hun eerste reactie zijn, zoals in een Limburgse gemeente gebeurde: goed dat jullie wat aan overlast van jongeren willen doen, maar een ontmoetingsplek is de weg van de minste weerstand. Want dan beloon je overlastgedrag in plaats van ermee af te rekenen. Maar uiteindelijk is iedereen bij een goede oplossing gebaat: jongeren, bewoners, winkeliers, politie enzovoorts.

(1) Veenbaas en Noorda, 1996b

(2) Idem

Een verschijnsel van de laatste tijd is mediation. Onder mediation wordt verstaan de inzet van een bemiddelende partij in conflicten tussen in dit geval overlastgevende jongeren en omwonenden die zich daaraan ergeren. Mediation kan plaatsvinden door professionals of vrijwilligers die hiervoor een speciale training hebben ondergaan. Vrijwilligers kunnen volwassenen zijn maar ook jongeren. In het laatste geval spreekt men ook wel van peer-mediation.

Wijkraden of verenigingen voor dorpsbelang

In het contact tussen politie en andere professionals van jeugdvoorzieningen aan de ene kant en jongere aan de andere kant kunnen wijkraden of verenigingen voor dorpsbelang een belangrijk aanspreekpunt zijn als vertegenwoordigers van de bewoners en de gemeenschap. Met hen kunnen bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt over het beheer van een ontmoetingsplek of de gang van zaken rond een jongerenvoorziening.

Taken van actoren en organisaties

Bij een gespannen verhouding tussen rondhangende jongeren en volwassenen over het gebruik van de openbare ruimte kunnen tussenpersonen van groot belang zijn. Dit zijn mensen die niet bij voorbaat partij kiezen, maar beide zijden proberen te begrijpen en naar een oplossing zoeken. Maar ook die tussenpersonen zijn inmiddels van gedaante veranderd. De invloed van 'tante Mien' of 'ome Cor', de informele leiders van een dorp of buurt, die uiteindelijk alles wel in de juiste banen wisten te leiden, is behoorlijk getaand. Dat geldt zeker in grotere steden, maar ook op het platteland. Hun rol is voor een belangrijk deel overgenomen door 'professionals' zoals hieronder nader wordt beschreven.

Er zijn overigens recent ook voorbeelden van initiatieven van buurtbewoners die de sociale controle in hun buurt gezamenlijk terug willen brengen. Bekend is het voorbeeld van de surveillerende Marokkaanse buurtvaders in Amsterdam-West, dat elders navolging heeft gekregen. Er is ook een toenemend aantal burgers dat zich voor jongeren inzet als coach of mentor.

Taken gemeente

Ook de lokale overheid is een belangrijke partij in het geheel, die als tussenpersoon kan fungeren. De gemeente moet immers beide aspecten in het oog houden: het welzijn van volwassenen en het belang van jongeren. Dat is geen eenvoudige combinatie. In eerste instantie lijkt alles nog op rolletjes te lopen, als een bevlogen wethouder of ambtenaar het gesprek met de jeugd aangaat en samen met bijvoorbeeld de politie tot de conclusie komt dat er nodig een plek voor jongeren gerealiseerd moet worden. Maar dan begint het pas. Bureaucratische procedures kunnen tot veel vertragingen leiden en een aanlooptijd van een jaar of twee is geen uitzondering. Inspraak van bewoners rond wijzigingen in bestemmingsplannen kunnen het ene mooie plannetje na het andere torpederen. Tenslotte is er het politieke debat, dat een onverwachte wending kan nemen. Politici willen misschien graag iets voor de jeugd doen, maar moeten rekening houden met hun kiezers - de volwassenen.

Er zijn ook remedies tegen dergelijke politieke en bureaucratische uitglijders, die in de meeste gevallen werken. In dit verband zijn de volgende vuistregels van belang:

1. Het tempo moet hoog worden gehouden door een gezamenlijk engagement van een wethouder en één of meer ambtenaren. Voor alle partijen, inclusief de jongeren, moet er een vaste contactpersoon zijn bij de gemeente. Deze contactpersoon is niet alleen het aanspreekpunt voor de communicatie tussen gemeente en andere betrokkenen, maar heeft als het goed is ook een aanjaagfunctie voor de rest van de gemeente.
2. Omdat een ontmoetingsplek niet één, twee, drie gerealiseerd is, is het verder belangrijk met jongeren activiteiten op korte termijn te organiseren, bijvoorbeeld door het jongerenwerk.
3. Wanneer de keuze voor de locatie in principe is gemaakt, moet de realisatiefase niet te lang meer duren. Bij voorkeur niet langer dan zes maanden, anders wordt de spanningsboog van veel jongeren te zwaar op de proef gesteld en haken ze af. In de tussentijd moet de motivatie van jongeren op peil worden gehouden door activiteiten.

Taken politie

De politie is vaak de eerste die met rondhanggedrag van jongeren wordt geconfronteerd. Omwonenden schieten surveillerende agenten aan of het regent telefoontjes over geluidsoverlast, afval en soms agressie en brutaliteit. Als de politie jongeren vraagt zich te verwijderen, krijgt deze vervolgens ook de nodige verhalen en klaagzangen van jongeren te horen: 'Wij worden overal weggestuurd ... Er is nergens een plek voor ons'.

Het wegsturen van jongeren die niet over een geschikte ontmoetingsplek beschikken, lost evenwel niets op. De overlast verplaatst zich immers alleen maar. Ook het lukraak uitdelen van boetes heeft weinig zin. Om te beginnen is een 'heterdaadje' vaak niet mogelijk, omdat de rust is weergekeerd als de politie arriveert. Verder is het voor de politie vaak moeilijk om de grens te bepalen tussen wat werkelijke overlast is en wat overdreven geklaag is van een bewoner, die geen verdwaalde bal in zijn tuin wil.

Om met dit soort signalen goed te kunnen omgaan, is het belangrijk in de relatie met jeugd te investeren. Het heeft bijvoorbeeld weinig zin om in zo'n geval een raampje van een surveillance-auto open te draaien en even snel een vermaning te roepen. Voor het opbouwen van een dergelijke relatie zijn op vele plaatsen jeugdfunctionarissen aangesteld. In andere korpsen wordt deze functie uitgeoefend door gebiedsfunctionarissen. In beide gevallen gaat het om functionarissen die, zoals de aloude wijkagent, door een outreaching werkwijze en veel direct contact met wat er op straat gebeurt een vertrouwd aanspreekpunt vormen voor jong en oud. Het gaat daarbij om de oplossing van een dilemma tussen enerzijds het gedogen van hinderlijk gedrag door de politie ('te slap optreden') waardoor normen voor acceptabel gedrag in publieke domein vervagen en anderzijds het 'lukraak uitdelen van boetes' waardoor ongewenste animositeit tussen jongeren en het gezag wordt bevorderd. Met andere woorden: wanneer wel en wanneer niet optreden?

Wat dat in de praktijk kan betekenen, wordt geïllustreerd met een voorbeeld uit een Rotterdamse wijk:

'Zo'n drie jaar geleden vond er bij de politie in Hillesluis een cultuuromslag plaats. In plaats van voortdurend meer blauw achter alle klachten van overlast te laten rennen, komt er een vast jeugdteam van twee agenten in burger in de wijk. Zij beheren hun eigen rooster en werken veel 's avonds en in weekenden. Dan zoeken ze de jeugd op, in jongerengelegenheden, maar ook buiten. Zo is de vroegere anonimiteit langzaam verdwenen'. Een collega: 'Ze kennen hun gastjes en zien hierdoor sneller dat iemand dreigt te ontsporen. Het vertrouwen is inmiddels zo groot dat jongeren veelvuldig zelf contact zoeken.'

De echt 'repressieve' taken van de politie - arrestaties en dergelijke - worden in zo'n geval voor het merendeel door andere politiemensen verricht, zodat de vertrouwensrelatie niet onnodig wordt belast. Dat betekent overigens geen vrijbrief voor onduidelijkheid, integendeel. Eén van de belangrijkste taken van een dergelijke jeugdfunctionaris is duidelijkheid scheppen bij jongeren - individueel of in groepsverband - over wat mag en niet mag. Jongeren geven aan die duidelijkheid op prijs te stellen en weten zo wanneer ze over de schreef gaan en wat hen dan boven het hoofd hangt. Behalve met contacten met jongeren op straat houdt een jeugdfunctionaris zich bezig met o.a. voorlichting en gastlessen op scholen en met samenwerking in het kader van vroegsignalering.

Op veel plaatsen in Nederland neemt die samenwerking de vorm aan van een gemeentelijk, plaatselijk of wijkgebonden netwerk, waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de leeftijd beneden en boven de 12 jaar. In het laatste geval houdt dit netwerk een concrete en praktische samenwerking in tussen politie, jongerenwerk, de afdeling leerplicht en zo mogelijk ook de jeugdhulpverlening en de afdeling jeugdbeleid van de gemeente. Die samenwerking kan gericht zijn op afspraken rond individuele jongeren, maar ook rond groepen.

In deze samenwerking zijn er veel politiefunctionarissen die zich concreet inzetten voor goede ontmoetingsplekken voor jongeren. Een goede en veilige plek is immers niet alleen in het belang van jongeren, maar ook van de politie. Het scheelt al gauw een flink aantal klachten over overlast, de politie weet exact waar jongeren zich ophouden en investeert en passant in het uitbouwen van een vertrouwensrelatie.

Ook als de plek eenmaal gerealiseerd is, blijft de rol van de politie van wezenlijk belang als aanspreekpunt voor jong en oud. Samen met de jongerenwerker kan de jeugd- of gebiedsfunctionaris uitgroeien tot de belangrijkste begeleider van jongeren bij het beheer van hun plek. Een probleem vormen wel eens de snelle personeelwisselingen bij de politie. Wanneer een voor jongeren vertrouwde functionaris een ander functie aanvaardt of de politie lokaal of regionaal wordt gereorganiseerd, moet een opvolger vaak weer beginnen bij af.

Taken OM

Het Openbaar Ministerie (OM) is in steeds meer gemeenten in Nederland, met name in middelgrote en grote steden, in toenemende mate betrokken bij lokale samenwerkingsinitiatieven rond de aanpak van overlast en jeugdcriminaliteit. Het accent ligt daarbij op een snellere en consequentere afhandeling van zaken ten aanzien van individuele jongeren waarvoor de politie een proces-verbaal opmaakt. Voor elke jongere die een strafbaar feit pleegt wordt een passend traject geregeld, afhankelijk van het stadium waarin deze in de strafrechterlijke loopbaan verkeert. Dat kan variëren van een taakstraf of een geldboete tot een zorgtraject of detentie.

Zo wordt bij de zogenaamde ketenunit in de gemeente Amsterdam bij signalering van probleemgedrag dat achter een strafbaar feit schuil gaat, geprobeerd via een hulpverleningstraject het gedrag van de betrokken jongere positief om te buigen om te voorkomen dat deze opnieuw met justitie in aanraking komt. Voor jongeren die vaker in aanraking komen met justitie, de veelpleger of lid van de harde kern, geldt een strenger regiem, zoals detentie of een maatregel voor een plaatsing in een heropvoedingsinstituut.

De ketenunit organiseert daarvoor behalve interne samenwerking tussen partners van justitie als reclassering, jeugdreclassering (als onderdeel van bureau jeugdzorg), Raad voor de Kinderbescherming, politie en Bureau Halt, ook de externe contacten met lokale partijen als leerplichtzaken, jongerenwerk, hulpverleningsprojecten en arbeidstoeleiding.

Zo'n ketenunit is ook actief betrokken bij de ontwikkeling van een groepsaanpak van overlast en criminaliteit in stadsdelen in Amsterdam, waarbij in intensieve samenwerking tussen justitie, politie en lokale partners als jongerenwerk de problematiek van straatgroepen actief tegemoet wordt getreden. Als crimineel gedrag de boventoon voert heeft justitie samen met politie een leidende rol in de groepsaanpak. In gevallen van hinder of overlast staat de inzet van vrijetijdsaanbieders, jeugdzorg of arbeidstoeleiding meer centraal (Van den Bosch, 2004).

Taken overige actoren en organisaties

Ouders en bewoners

Uiteraard kunnen ook ouders en bewoners een rol als tussenpersoon vervullen. Initiatieven van jongeren kunnen meer kracht krijgen, wanneer deze worden ondersteund door ouders. De waarheid gebiedt te zeggen, dat deze steun vooral zichtbaar wordt bij ouders van 'nette' jongeren, die weten hoe ze hun plannetje voor bijvoorbeeld een skatebaan moeten presenteren. Maar ook ouders van jongeren die overlast bezorgen zijn te mobiliseren, ook al is hun eerste reactie er vaak één van schrik of ontkenning.

Omwonenden reageren in eerste instantie vaak uit irritatie, maar zijn uiteindelijk als geen ander gebaat bij een oplossing waar alle partijen vrede mee kunnen hebben. Zo kan deze irritatie worden omgebogen in een positief elan, bijvoorbeeld gericht op het zo snel mogelijk realiseren van een nieuwe ontmoetingsplek.

Helemaal zonder risico is een dergelijke positieve inzet van buurtbewoners niet, zeker wanneer de situatie voordien al flink gepolariseerd is. Het komt voor dat actieve bewoners door andere omwonenden als 'verraders' worden gezien, bijvoorbeeld als ze hamer of spade hanteren voor de inrichting van een omstreden ontmoetingsplek.

Een manier om de betrokkenheid van omwonenden en andere volwassenen wat meer structuur te geven vormt een wijkplatform, of in plattelandstermen, de vereniging plaatselijk belang. Een dergelijk platform kan zich inzetten voor goede mogelijkheden voor jongeren, maar ook zorgen voor de behartiging van de belangen van volwassenen. Platform of vereniging kunnen eveneens een goed aanspreekpunt zijn voor professionele ondersteuners, zoals een opbouwwerker of een buurtwerker. In Amsterdam-Osdorp is geëxperimenteerd met bijeenkomsten van jong en oud, waarbij in theatervorm

de onderlinge tegenstellingen bespreekbaar werden gemaakt. Ook gezamenlijke etentjes of bezoek aan recepties bij opening van een jongerencentrum of een bejaardentehuis bleken momenten van toenadering te zijn die resulteerden in meer begrip voor elkaar en vermindering van overlast en gevoelens van onveiligheid. Zo zijn eveneens op talloze andere plaatsen in Nederland vrijwilligers actief in het bedenken en uitvoeren van creatieve pogingen om dialoog tussen jong en oud op gang te brengen.

Jongerenwerk

Een sociaal-cultureel jongerenwerker neemt in dit geheel een aparte positie in. Jongerenwerkers zijn bij uitstek aangewezen op een vertrouwensrelatie met jongeren. Dat betekent echter niet dat zo'n werker altijd lijnrecht achter de belangen van de jongeren moet gaan staan. Een jongerenwerker kan vaak meer bereiken voor de doelgroep wanneer deze zich inzet voor een coalitie van belangen, bijvoorbeeld jongeren, volwassenen en andere partijen, zoals winkeliers die van overlast af willen of de gemeente.

Het is de kunst de uiteenlopende partijen te mobiliseren voor een gemeenschappelijk doel, namelijk een oplossing voor jongeren die over een zo breed mogelijk draagvlak kan beschikken.

Literatuurlijst

AIVD

Lonsdale-jongeren in Nederland; feiten en fictie van een vermeende rechts-extremistische subcultuur
Den Haag, AIVD, 2005

Amersfoort, P. van en Y. van Heerwaarden

Overlastgevende jeugd en de politie. Een handreiking voor de aanpak van jeugdoverlast door de politie
Amsterdam, Landelijk Platform Politie Jeugdtaak, 2005

Beke, B.M.W.A., A. Ph. van Wijk en H.B. Ferwerda

Jeugdcriminaliteit in groepsverband ontrafeld; tussen rondhangen en bendevoering
Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2000

Bosch, L. van den

De aanpak van problematische jeugdgroepen; ervaringen uit Amsterdam-West
Amsterdam, Gemeente Amsterdam, 2004

Duit, A.,

Een plaats voor jongeren; Jongeren Ontmoetingsplaatsen in Nijmegen
Nijmegen, Bureau Integrale Stadsdeelaanpak, 1998

Ferweda, H. en A. Kloosterman

Jeugdgroepen in beeld; stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlistmethodiek,
Zeist, Kerckebosch, 2004

Gemeente Leeuwarden

Kaderstellende beleidsnotitie jongerenwerk,
Leeuwarden, Gemeente Leeuwarden, 2004

Gemeente Renkum

Nota jeugdbeleid
Renkum, Gemeente Renkum, 1998

Gilsing, R.

Lokaal jeugdbeleid
Den Haag, Sociaal Cultureel Planbureau, 1999

Huiskens, T. (red.)*Thuis op straat*

Rotterdam, Stichting Werken aan de Stad/Stichting Program, 1998

Marcouch, A.*Quick scan radicalisering stadsdeel Zeeburg*

Amsterdam, 2005

Noorda, J.*Osdorpse Lieverdjes? Groepsgerichte aanpak van overlast en criminaliteit : Hoofdrapport*

Amsterdam, Instituut Jeugd en Welzijn, 2003

Noorda, J. en R. Veenbaas*Inventarisatieonderzoek naar jeugd op straat in gemeenten verspreid over Nederland in de periode 1990-2000,*

Amsterdam, Instituut Jeugd en Welzijn, Vrije Universiteit, 1990-2000

Noorda, J. en R. Veenbaas*Hangplekken, een nieuwe rage? Handleiding voor jongerenontmoetingsplaatsen en jeugdbeleid*

Amsterdam, VU Uitgeverij, 2000

Noorda, J. en R. Veenbaas*Werkboek groepsaanpak overlast en jeugdcriminaliteit*

Amsterdam, Instituut Jeugd en Welzijn, 2000

Raaymakers, Q.A.W., J.T.C. van Hoof en T.F.M. ter Bogt*Intolerantie; typerend voor jongeren?*

Justitiële Verkenningen, 2001, nr. 1

Slort, P.A. en H.W. Ligteringen*Jeugdgroepen in district 5 (Amsterdam-West)*

Amsterdam, Regiopolitie Amsterdam-Amstelland, 2005

Terlouw, G.J., W.J.M. de Haan en B.M.W.A. Beke*Geweld: gemeld en geteld; een analyse van aard en omvang van geweld op straat tussen onbekenden*

Den Haag, WODC. 1999

Veenbaas, R.*It Lekje in It Heidenskip*

In: R. Engbersen e.a. (red.) - Gezichten van multifunctionaliteit op het platteland

Assen, Van Gorcum, 2005

Yben, E.*De onstuimigen; jeugd en ondeugd in het oude Rome,*

Kapellen/Kampen, DNB Pelckmans/Kok Agora, 1987

INTERNET

Op internet zijn veel praktijkvoorbeelden te vinden van zaken die in dit artikel aan de orde zijn gesteld. Trefwoorden die bruikbare hits opleveren bij zoekmachines zijn:

- Rondhangen
- Groepsaanpak
- Overlastbestrijding
- Shortlist
- Jongerenwerk
- Risicjongeren/risicojeugd
- Hangplekken